

TIDINGE VAN DIE GOUDE

Mededelingenblad Oudheidkundige kring "Die Goude"

Redactie:
Jaap Rebel, Henny van Dolder-de Wit,

Redactieadres: Westhaven 4
2801 PL Gouda

Secretariaat:
Zoutmanstraat 64,
2806 XD Gouda (tel. 0182 - 516943).
penningmeester/ledenadministratie|
R. F. Stijnis, Vlietenburg 32,
2804 WT Gouda (tel. 0182 - 532278).

Postrekening nr. 39.70.93,

GOUDSE KLOOSTERS IN DE MIDDELEEUWEN (4)

Het Minderbroedersklooster

Henny van Dolder-de Wit

De oprichting.

In 14 16 ontving een Minderbroeder uit de Keulse provincie, Christiaan Rolins, ook wel 'broeder Kerstiaen' genoemd, toestemming om zich met een aantal Observanten in een willekeurige plaats te vestigen, ressorterende onder de Keulse Provincie. Omstreeks dezelfde tijd richtte het Goudse stadsbestuur (toevallig ?) een verzoek aan de Provinciaal om in Gouda een Minderbroedersklooster op te richten. In de toenmalige Nederlanden telde men op dat tijdstip 36 Franciscaner kloosters, waarvan alleen het zuidelijk gelegen St. Omaars een Observantenklooster was.

In 14 18 werd het verzoek van het stadsbestuur gehonoreerd door de generaal van de Franciscaner Orde, frater Antonius de Pereto, de Utrechtse bisschop Frederik van Blankenheim en paus Martinus V. En het was 'broeder Kerstiaen' die met twaalf gezellen naar Gouda reisde om hier, in het eerste Observantenklooster van de Noordelijke Nederlanden, te gaan wonen en werken.

De Orde.

Vanaf 1209, de tijd dat Franciscus van Assisi in het openbaar begon op te treden, sloten zich mannen bij hem aan, die alles verkochten wat zij bezaten, de opbrengst uitdeelden aan de armen en als broeders gingen samenleven 'op de wijze van het Evangelie'. Op verzoek van Franciscus gaf paus Innocentius III zijn mondelinge goedkeuring aan de regel en levenswijze van de Minderbroeders. Nadat de regel was uit

gebreid werd die in zijn definitieve vorm in 1223 door paus Honorius III in een bul goedgekeurd!

Een slordige naleving van de Orderegel in sommige kloosters, leidde tot een tweespalt. Als gevolg daarvan ontwikkelde zich in de veertiende en vijftiende eeuw een zogenaamde Observantenbeweging (observantie = strenge handhaving van de tucht), die geleidelijk de overhand kreeg op het 'conventualisme', waarbij men het met de voorschriften niet zo nauw nam.

De Goudse Minderbroeders stonden niet onder de rechtsmacht van de Observanten van St. Omaars, maar onder de Provinciaal van de Keulse Provincie, die nog niet bij de Observantie was aangesloten. Zo kon het gebeuren dat Christiaan Rolins broeders kreeg toegezonden, die zich niet met de strenge opvattingen van de Observantie konden verenigen, wat ook in Gouda leidde tot verslapping van de tucht.

De gebouwen.

Voor de bouw van het klooster werden ter plaatse acht erven opgekocht, ieder met een breedte van 1,5 roede. Het ligt voor de hand dat de stad deze transactie financierde ten behoeve van de Minderbroeders.

Het convent, dat zou uitgroeien tot een fors complex, stond in de schaduw van het kasteel en grensde aan de slotuin (Vijverstraat), aan de Spieringstraat en de Tuinstraat (omdat het een

doodlopende straat was vroeger 'De Zak' (geheten). Het bood onderdak aan gemiddeld twintig broeders.

Op 1 januari 1422 wijdde Matthias van Beudane, vicaris van bisschop Frederik van Blankenheim in de kloosterkapel drie altaren en het kerkhof.

Gravin Jacoba van Beieren, die van 1425 tot 1428 op het kasteel resideerde, was de Minderbroeders goed gezind. Op 12 juli 1428 verleende zij aan het Goudse convent alle vrijheden en voorrechten die ook de andere reguliere orden in haar landen en in het bisdom Utrecht genoten, zoals vrijstelling van tolgeden en van accijns op diverse goederen. Tevens stelde de Gravin de broeders vrij van betaling van hofstedegeld en schonk hen een gift voor de uitbreiding van het klooster. Uiteindelijk heeft zij ze ook nog bedacht in haar testament.

Hertog Filips van Bourgondië vergat de Goudse Minderbroeders evenmin. In 1428 en 1436 schonk hij hen respectievelijk 30 en 50 schilden en in laatstgenoemd jaar bevestigde hij nog eens alle voorrechten die door Jacoba aan het klooster waren verleend. Ondanks het streven naar bezitloosheid behartigden 'de vier vaders der Minderbroeders' wél vol ijver de zakelijke belangen van het convent!

Het leven in het klooster.

Tot grote teleurstelling van het stadsbestuur en de Goudse bevolking verzuimden de Goudse Minderbroeders steeds meer om de gedane beloften na te komen. Hun gedrag, dat voor velen een voorbeeld had moeten zijn, wekte juist ergernis. In 1439 gaf George d'Ornos, bisschop van Vich, op verzoek van de burgemeesters opdracht om het klooster van de Minderbroeders te hervormen naar het voorbeeld van St. Omaars. De monniken die een slecht gedrag vertoonden werden door broeders uit genoemd klooster vervangen.

Bij hun aankomst in Gouda troffen zij een stad-in-opbouw aan, want een jaar tevoren, op St.-Lodewijksdag (25 augustus) 1438 had een verwoestende brand zijn vernielende spoor door de Gouda getrokken. Ook het Minderbroedersklooster zal hiervan schade hebben ondervonden.

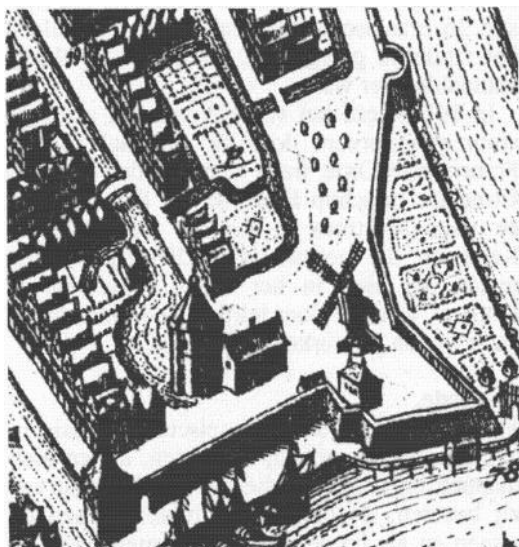
Op 15 september 1455 werd een nieuwe St.-Franciscuskapel gewijd door Jodocus Borre, wijbisschop van Utrecht. Een tweede wijding, waarvan de reden onbekend is, vond plaats in 1480. Behalve in de kapel en op het kerkhof werd er ook binnen het kloosterpand begraven.

Het interieur van de kapel bevatte behalve drie altaren, een Heilig Graf, een schilderij, voorstellende het Laatste Oordeel, een zware

vergulde ciborie (hostiekelk met deksel) en een Mariabeeld waarbij voortdurend een lamp brandde; bij een kruisbeeld was ter verlichting een kaarsenkroon opgehangen. De ramen waren ongetwijfeld voorzien van gebrandschilderd glas. Herhaaldelijke reparaties door onder anderen Jacob Codde doen dit vermoeden. Van Codde is bekend dat hij geen 'glazenmaker' was maar 'glasschrijver'. In 1522 werd een klok aangekocht waarmee men "ter reventer luyt", zodat de broeders wisten wanneer de maaltijd in de refter gereed stond.

De overige gebouwen worden omschreven als 'dwershuys, turfscuer, gastcamer, zieckhuys, librarije, stove, washuys, snyderscamer en dulhuys'. Dit laatste vertrek, gewoonlijk gebruikt voor de opsluiting van geestelijk zwakken, zou men hier niet verwachten. Alleen van de Celrebroeders is bekend dat zij de zorg hadden voor verstandelijk gehandicapten. Op deze wijze werd in de kloosters gevolg gegeven aan een keur uit 1510 betreffende 'dulle menschen' die luidde: "Voort is gesloeten, dat men toesicht hebben sal uptē dulle personen om die een plaetse te ordonneren ende dat se bewaert sijn".

Ter vergroting van hun tuin kregen de broeders van het bestuur van de St.-Janskerk in 1480 "de veste...streckende van de zyl [waterloop] af tot de dwarsmuur toe". Het rijpe fruit in de boomgaard zag er kennelijk smakelijk uit, want in een keur werd gewaarschuwd "...dat nyement, wie hy sy, 't sy jonck of out, en clymme mit leeren over die dwarsmuur, om te comen in den boemgart totten Minrebroeders".

1. Detail uit de plattegrond van J. Blaeu (1649). Bij de letter p het terrein waarop het Minderbroedersklooster heeft gestaan, iets onder het midden de laatst overgebleven kasteeltoren.

2. *Jacoha van Beieren*. Paneel uit de 15de eeuw door een anoniem meester. Coll. Rijksmuseum Amsterdam.

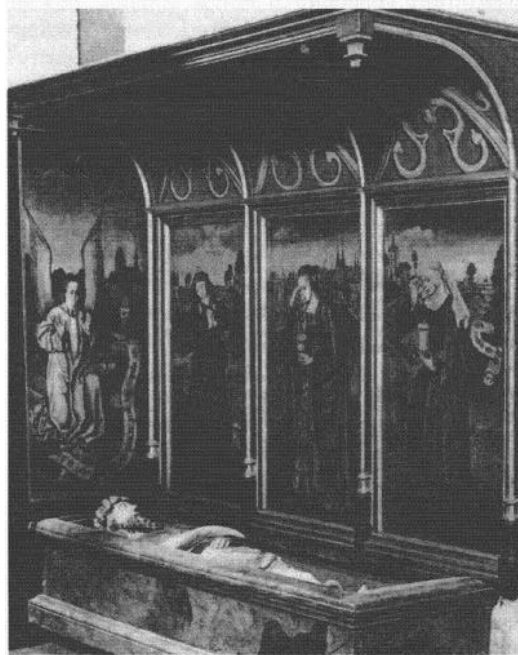
De ruime opzet van de gebouwen, maakten het klooster uitermate geschikt voor bijeenkomsten van allerlei aard. **Albrecht** van Saksen, stadhouder van keizer Maximiliaan hield er dagvaart (vergadering van afgevaardigden) en het gerecht van Gouda kwam er regelmatig bijeen.

Minder officieel ging het er aan toe als het stadsbestuur of de kerkmeesters met de Minderbroeders een maaltijd hielden, per traditie op St.- Franciscusdag (4 oktober) en met Pasen. Hierbij waren ook aanzienlijke burgers welkom, kerk en stad stelden zich gezamenlijk garant voor de kosten, Uit de rekeningen krijgt men een indruk van wat er werd geconsumeerd: lamsvlees, kalfsvlees, vissoorten zoals karper, snoek en haring, hoenders, eieren, appels, peren, pruimen, koeken, witbrood, kruiden, pasteien, rozijnen, krenten enz. **Daarbij** kon men kiezen uit diverse soorten wijn, zoals **malvezij**, **romeny**, zoete wijn en Rijnwijn. Een waar feest dus voor de monniken, die gewoonlijk zeer sober leefden.

Als enig klooster dat zich op verzoek van de stedelijke regering in de stad vestigde, dienden de broeders op dat adres hun rekeningen in voor onkosten van huishoudelijke aard, zoals 'voor een grendelslot **and** turfscuer', sleutels., **ijzer** werk, reparatie van glazen, leidekkerswerk, **dekens**, **matrassen**, het boeten van ketels en 'ander **coecken** gewaar' (keukengerie).

Een bijzonder privilege gaf hun het recht om in de Fluwelensingelgracht te vissen '...] van Xe wegspoert tot Doelen poortge'. Bij dit alles moet wel worden opgemerkt dat, wanneer de stad in financiële problemen verkeerde, de Minderbroeders hiervan in gelijke mate de gevolgen ondervonden. In de loop van de zestiende eeuw werd een veel zuiniger beleid gevoerd. In 1522 bepaalde de vroedschap dat de broeders zelf het onderhoud van de 'walle **ende** **kaede**' moesten betalen en in 1563 kwamen ook reparaties aan de daken voor hun rekening.

Van vier Minderbroeders is bekend dat zij de auteurs zijn van boeken, die een groot aantal herdrukken beleefden. Dat waren Willem, Martijn, Jan Adriaenzoon en Gerrit, alle aangeduid met de achternaam 'Van der Goude', verwijzend naar hun geboorteplaats. Het door broeder Gerrit geschreven 'Boexken van der Missen', geïllustreerd met talrijke houtsneden, kende in de zestiende eeuw reeds 22 edities. Het werd tot over de grenzen verspreid, vertaald

3. Niet alleen in de kapel van het Minderbroedersklooster maar ook in de Jeruzalemkapel en de St.-Janskerk stond een Heilig Graf. Afbeeldingen hiervan zijn niet bewaard gebleven. In de kerk St.-Léonard te Zoutleeuw is dit Heilig Graf te zien, met fraaie schilderingen uit 1504 door Lodewijk de Raets uit Leuven. De vrouwenfiguren stellen de drie Maria's voor die op de vroege Paasmorgen naar de grafsteden komen. Links een paneel waarop een engel boven een banderol, met in het Latijn de woorden: 'Weest niet ontsteld, Jezus zoekt gij, de Nazarener, de gekruisigde. Hij is hier niet; zie de plaats waar zij hem gelegd hadden'.

in het Latijn, Frans en Engels. Het driedelige werkje, waarvan de uitgave werd verzorgd door de Collatiebroeders, was ook bij leken zeer geliefd. Een elfde druk bevindt zich in het Streekarchief Hollands Midden, afdeling Goudse Librije.

De bibliotheek van de Minderbroeders bevatte kostbare handschriften, soms verkregen uit schenkingen. Toen een rijke Goudse koopman, **Coman Lou**, in 1455 aan de Minderbroeders enkele kostbare handschriften ten geschenke gaf verbond hij daaraan een opmerkelijke voorwaarde: als zij in het openbaar geld zouden aan nemen, landerijen bezitten waaruit renten werden verkregen of vrouwen in het klooster toelieten, zouden de boeken uit hun bibliotheek naar de parochiekerk worden gebracht en daar bewaard, totdat de orde was hersteld. Een deel van het boekenbezit kwam in 1572 in **Amsterdam** terecht, waar ze aanvankelijk in handen vielen van de Spaansgezinde Minderbroeders, hun opzet de boeken naar Spanje te vervoeren werd tijdig verijdeld.

Op gezette tijden verzorgden de Minderbroeders de predikatie in de St.-Janskerk: gedurende de Vasten, 'op die goede vridach' en 'op de paesdach mydachs'. Vooral genoemde **Gerrit van der Goude** was bij de gelovigen zeer populair, als gevolg waarvan hij menig verzoek ontving zijn preken in druk uit te geven.

Er zijn geen directe aanwijzingen van openlijke haatgevoelens jegens de Minderbroeders. Toch drong het volk in april 1572 wantrouwend het convent binnen, toen het gerucht ging dat het slot van der Goude vol zat met Spaanse soldaten. Een en ander kan worden toegeschreven aan de bekende koningsgezindheid van de Franciscanen en aan het feit dat in mei 1570 de Mennist **Faes Dirkszoon**, als veroordeelde ketter, tussen twee Minderbroeders naar de brandstapel was geleid.

Voorzichtig geworden door de heersende omstandigheden lieten de kerkmeesters met Pasen 1572 verstek gaan bij de traditionele maaltijd. Wel zorgden zij er voor dat de tafel van de broeders goed was voorzien: "op paesavent ghecoft voor de mynnebroeders een quartier van een ghroet kallef, weghende 34 pont van 1½ stuivers ['t] pont, comt 2 ghuld[en] 11 st[uiuers], ende een hallef lam, weghende 9 pont tot 2 st[uiuers] 1 duit, comt 19 st[uiuers] 1 duit. Endel de kerkmeesters en hebben daer niet weesen eeten omdat de tijt niet en was, is om beters wille ghelaeten. Betaelt 3 ghuld[en] 10 st[uiuers]". Op 19 mei 1572 vergoedde het kerkbestuur die afwezigheid met het zenden van wijn, gekocht bij de huisvrouw van **Quirijn van Ramborch** "...omdat de kerckmeesters daer

te Paesen niet en waren". Tegelijk werd met deze leverancier de laatst geleverde miswijn verrekend, die was genoteerd "op de krytstock".

De ondergang.

Van het Minderbroedersklooster en de kapel is geen steen op de andere gebleven. Zoals bij andere kloosters sloeg ook hier verpaupering van de gebouwen snel toe. **Wouter Jacobszoon** vertelt in zijn dagboek: "De beesten stonden int choer, hebbende hoer groepen ter plaetsen daer der broederen gestoelt gestaen hadde". **Comelis Jasperszoon** van Leyden kocht op 16 augustus 1576 de materialen, vrijkomend bij de sloop van het complex voor een bedrag van 436 gulden (bijlage I). De grafzerken, vloerstenen en de altaarsteen bleven eigendom van de stad, evenals de grond. De materialen van de gastenkamer en het reguliere monnikenhuis werden bij contract van 19 november 1576 verkocht aan **Pieter Meeuszoon Rietdekker** (bijlage 11). Het lege kloostererf werd voor allerlei doeleinden in percelen verhuurd of verkocht: "Maerten

4. Bladzijde uit een latere uitgave van het 'Boexken van der Missen' door de Minderbroeder **Gerrit van der Goude**, gedrukt in Antwerpen bij **Willem Vorsterman**. Streekarchief Hollands Midden, afd. Librije.

Gijsbertszoon, lijndraijer, is geacordeert een huysken te stellen op 't Minnebroederserff, ter plaetsen dije hij mijn heeren gedemonstreert heeft, om aldaar londt te moghen snijden, mits dat hij daer voor gehouden werdt te betalen een recognitie van twee gulden jaerlicx".

De monniken hebben toen zij uit Gouda ver: trokken het archief meegenomen naar hun klooster te Leuven. Later zijn de stukken overgebracht naar Brussel, waar ze bij de beschieting van de stad in 1695 zijn verbrand. De gardiaan en zijn vicaris werden gevangen genomen, maar wisten vóór de komst van Lumey en zijn geuzensoldaten - wellicht met hulp van buitenaf - te ontkomen.

In 1633 hervatten de Franciscanen hun arbeid in Gouda met de komst van pater Gregorius Simpernels. Hij vestigde zich op verzoek van vele katholieken in Gouda en richtte een statie op aan de Gouwe. Omstreeks 1740 telde men 900 communicanten, in 1770 was hun getal gestegen tot 1600!

De Minderbroederskerk aan 'de Gouwe werd op 6 juli 1767 door brand verwoest. In 1769 stond er al weer een nieuw gebouw met twee zij-galerijen en drie altaren Nadat in 1853 de kerkelijke hiërarchie in Nederland was hersteld, werd in 1856 de 'kerk aan de Gouwe tot parochiekerk verheven en gewijd aan Sint Jozef. In 1904 kwam het huidige neo-gotische gebouw er voor in de plaats, naar een ontwerp van de architect D.P.W. Dessing.

Op 22 december 1963 werd in Gouda-Noord, aan het Aalberseplein, een nieuwe St.-Josephkerk in gebruik genomen. De 'Gouwekerk' is nu in het bezit van Maasbach Wereldzending.

Bijlage 1

Vercopinge van 'de materialen van 't Minnebroers Convent, 16 Augusti 1576.

Op de conditien ende voorwaerden: hiernaevolgende willen mijn Heeren den Burgemeester ende die van de Gerechte, mitsgaders den Tresoriers deser stede naer voorgaend advijs ende laste van de Vroetschap vercopen om affgebreecken ende geheelich ter aerde 'toe gedemolieert te worden de kercke, huyslinge ende bewoeninge van 't minnebroeders convent, ende wat materialen van hout, yser, steen, schallien (dakpannen) ende anders daer off comen, ende sal den cooper t'zijnen profytte behouden, uuytgesondert de sarcken in de kerck, int pandt, ende elders aldaer liggende, mitsgaders alle de vloursteeen ende de steen van t'aultair int choir, die ten profytte van de stad sal blyven, mitsgaders de gront van dien.

Den cooper sal gehouden wesen 't voors. convent totter aerde thoe aff te breecken ende alle

materialen van dien van de voors. gront te ruymen, tusschen dit ende kersmisse toecoemende, op de verbuerte / indien zulx nyet geffectueert ende volcomen en wordt / van t'gundt alsdan noch aldaer bevonden zal wesen...]

Op de voors. voorwaerden ende conditien heeft Cornelis Jasperszoon van Leyden de kerck int vyer cant hoochst ingestelt ter somme van vyer hondert gulden, winnende daermede tot een treckpenning zes gulden. Ende is den selven Cornelis Jaspersz., int avoleren coper gebleven voor vyer hondert zes en dertich gulden...den xxiii Augustis 1576.

Bijlage 11

Van de Minnebroers Gastcamer - Regulier Monnikenhuys, 19 november 1576.

Conditien ende voorwaerden waer op den Burgemeesteren met de Tresoriers deser stede door expresse laste van de Vroetschap vercopen willen de Gastcamer van de Minnebroeders, mitsgaders het huys: van de Regulier Monniken, staende achter heur convent bi 't bolwerck, all omme affbrocken te worden.

Ende wye coper blijft van de materialen van een ofte beyde der voors. huysingen, die zal gehouden wesen de demolitie ende affbreekinge van dien te doen binnen den tyt van veerthyen daegen, ofte uuyterlick, ende alder langste binnen noch acht daegen daerna...

Behoudelick dat den coper van t'huus der Reguliers gehouden wert de peun daer aff coemende in loco te laten tot profyt van de stad.

Item zoe wie coper blijft van de Gastcamer, sall dezelve maen int vierkant hebben, ende vorder nyet, ende sal voort gehouden syn de gevel aen de huysinge van Jan Gyssen zoe hooch te laten als desselfs dack is, mitsgaders de murgie aen de selve yd 'soe hooch te laten als de scheymuur, daer beneffens staende...

Pieter Meeusz. Ryetdecker heeft de Gastcamen van de minnebroeders hoochst ingestelt ter somme van hondert twee en vyftich gulden, ende daer mede den treckpenning ghewonnen.

Ende is den selven Pieter coper gebleven voor de voors, somme van 1 c lii gulden... den 29 november 1576.]

Geraadpleegde

bronnen:

Taal. J., De Goudse kloosters in de middeleeuwen. Die Goude 11 (Gouda 1960)
Heel, Dalmatius van, De Minderbroeders te Gouda. Deel 1 1418-1572. (Gouda 1947)
Idem, Deel 11 1633-1947 (Gouda 1947)
Rollin, Rechtsbronnen der stad Gouda. ('s-Gravenhage 1917)
Eeghen, I.H. van, Dagboek van Wouter Jacobsz., deel 1 en 11. (Groningen 1959 en 1960)